

Újabb erdélyi román személy- és helynévtörténeti kutatások

1. Irigylésre méltóan örvendetes tény, hogy az utóbbi években Romániában a történeti névtani kutatások komoly pénzügyi támogatásban részesültek. A magyar OTKA-nak megfelelő CNCS (Consiliul Național al Cercetării Științifice) 2009–2012 között két komoly, a kolozsvári George Barițiu Történettudományi Intézet, valamint a Babeș-Bolyai Tudományegyetem Történelemtudományi Kara által beadott névtani pályázatot is támogatásban részesített. Az egyik pályázat (Személynevek a középkori Erdélyben, 11–15. század; témavezető: ȘERBAN TURCUȘ) közel 67 millió forint értékű támogatásban részesült. A másik nagyon hasonló tematikájú pályázat (Antropotoponímia a 11–14. századi Erdélyben; témavezető: VICTOR V. VIZAUER) már kevesebb, mintegy tizenegy és fél millió forint értékű támogatásból gazdálkodhatott. E támogatott kutatások eredményeképpen jelent meg az a két kötet (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011, VIZAUER 2012), melyekről jelen írásban szó lesz.

2. A ȘERBAN TURCUȘ által főszerkesztett kiadvány (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011) első kötetében a 182 oldalas bevezetőt számos táblázat, statisztika és grafikon követi: a szerzők felsorolják a 2486 feldolgozott férfinevet és a mindössze 96 női nevet. A 221. lapon található névgyakorisági táblázatban a legalább harmincszor előforduló leggyakoribb nevek soroltatnak fel. Hetven ilyen név van, az első öt helyen a következők találhatók: *János* (2053 előfordulás), *Miklós* (1750 előfordulás), *Péter* (1373 előfordulás), *Mihály* (1047 előfordulás) és *László* (994 előfordulás). Ennek a felsorolásnak a későbbiekben még nagy jelentősége lesz. Ezután következnek azok a táblázatok, melyekben azt mutatják ki a szerzők, hogy milyen nevek mely századokban voltak használatosak (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 222–261). Ezekből megtudhatjuk, hogy hat név csak a 10–11. században volt használatos: *Biua* ~ *Biia* ~ *Bua*, *Bucna* ~ *Buhna*, *Dobuca*, *Isaia*, *Ohtum* ~ *Achtum*, *Thonuzoba*. Sajnos e nevek eredetéről és viselőik etnikumáról a szerzők semmit sem mondanak, jóllehet e személynevek nagy részének eredetét biztosan lehet tudni: az *Ajtony* (*Ohtum* ~ *Achtum*) korai ómagyar kori és török eredetű; *Bua* (*Biua* ~ *Biia* ~ *Bua*) és *Bonyha* (*Bucna* ~ *Buhna*) a dél-erdélyi Gyula két fiának a neve; a *Tonuzoba* besenyő; míg a *Doboka* szláv eredetű név (BENKŐ 2002: 36–38, 101; FEHÉRTÓI 2001). Számomra kissé meglepő az, hogy a feldolgozott 2582 névből a szerzők szerint csupán egy olyan név van, a *Gyula* (*Geula* / *Gyla* / *Gyula* / *Jula* / *Gyvla*), mely folyamatosan használatban volt a 10. századtól a 14. századig. (Az erdélyi gyulákról mint tisztségviselőkről, valamint a *Gyula* személynévről vö. BENKŐ 2002: 17–52). Annak idején EMIL PETROVICI meglepő magabiztossággal jelentette ki, hogy a *Gyula* (*Giula*) név a magyarban valójában román eredetű, a románba pedig vagy a besenyők, vagy a kunok nyelvéből került át. Erre bizonyíték az, hogy Moldvában és Havasalföldön is található a *Gyula* (*Giula*) személynévből képzett helynév: *Giulești* (Ilfov és Vâlcea megyékben; PETROVICI 1943: 122). A személynévből képzett helynevekről alább még lesz szó, itt csak annyit szeretnék megemlíteni, hogy PETROVICI elméletét már az a tény is cáfolja, hogy a *gyula* ~ *Gyula* köz- és személynév már azelőtt használatban volt a magyar

nyelvben, mielőtt a magyarok a besenyőkkel vagy a kunokkal kapcsolatba kerültek volna (BENKŐ 2002: 22–23).

Ezek után majd 100 oldalon keresztül (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 270–371) táblázatok és grafikonok tömkelegét találjuk, melyekben a teoforikus (Istenre utaló) ó- és újtestamentumi nevek különböző szempontú eloszlását, a nevek társadalmi csoportok szerinti (városi polgárok, jobbágyok, nemesek, klérus stb.) megoszlását, valamint az elbeszélő forrásokban (krónikákban) előforduló nevek adatait csoportosították a szerzők. A második terjedelmes kötetben (1345 oldal) találjuk az összes név felsorolását (a 2582 név összesen 20 752 személyt jelöl) az alábbi szempontok szerint: milyen megkülönböztető név tartozik hozzá, a nevet viselő személy társadalmi státusza és foglalkozása, neme, rokonsága és etnikai hovatartozása; az oklevél, amelyben először jelenik meg a név; az oklevél kiadása és eredeti helye; hányszor és mely években fordul még elő a név.

3. Az impozáns kiadványnak kétségtelenül az első kötetben található statisztikák és grafikonok, valamint a második kötet sok szempontú névelemző táblázata a legértékesebb részei. Sajnos nem mondható el ugyanez a terjedelmes bevezető tanulmányban megfogalmazott következtetésekről és eredményekről. A vállalkozás egyik legnagyobb problémája abból adódik, hogy a kutatásban kizárólag történészek vettek részt. Ha viszont a kutatócsoportba nem vettek be nyelvészt (névkutatót), nem ártott volna legalább a kéziratot egy névtanos nyelvessel is lektoráltatni. Persze lehet a történeti személynév-kutatást a történelem segédtudományaként kezelni, ahogyan azt a bevezetőben ȘERBAN TURCUȘ ki is jelenti (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 7), de akkor érdemes lett volna hivatkozni azokra a történészekre, akik már alkalmazták a középkori Magyarország és Erdély kutatása során a történeti névtan módszereit és eredményeit (GYÖRFFY GYÖRGY, SZÉKELY GYÖRGY, KUBINYI ANDRÁS, NICOLAE EDROIU stb.).

Az is furcsa, hogy NICOLAE DRĂGANU (1933) kétes hírű vaskos monográfiáját leszámítva – melyről alább még lesz szó – a szerzők egyetlen román névtani munkára sem hivatkoznak. Aligha hihető, hogy a román nyelvészek ne írtak volna semmi olyat, ami használható lett volna a középkori erdélyi személynévek vizsgálatában. Arra persze még büszkének is lehetünk, hogy a magyar nyelvészeknek jobb sorsot szántak a kötet szerzői, és néhány fontos munkára hivatkoztak is: BENKŐ LORÁND „egy 1949-es munkája” (itt nem ártott volna a pontos hivatkozás), FEHÉRTÓI 1983, BERRÁR 1952, HAJDÚ 2003, SLÍZ 2006. Igazából azonban egyetlen névtani munka részesült kiemelt figyelemben: az osztrák MICHAEL MITTERAUER (1993) középkori névadási szokásokat vizsgáló monográfiája. A terjedelmes bevezető tanulmány figyelmes olvasása után érthetővé is válik a szerzők ezen választása, hiszen láthatólag MITTERAUER monográfiájában vélték megtalálni valószínűsíthető előfeltevésük igazolását. A hol nyiltabb, hol homályosabb utalásokból ugyanis a bevezető tanulmány végére összeáll a kép: Erdélyben a 11–14. században a román etnikumú személyekre utaló nevek vannak többségben. Az aradi káptalan 1177. évi oklevelét vizsgálva például (melyet egyébként csak több későbbi oklevél alapján lehet rekonstruálni; vö. BORSA 1962) a szerzők minden hivatkozás és bizonyítás nélkül a következő állítást fogalmazzák meg: „a térség hemzsege a román–szláv elemű intézményektől, melyek közül a legnyilvánvalóbbak a keleti teológiájú és rítusú egyházi szervezetek [sic!]” (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 80; a tanulmányban szereplő román szövegek saját fordításaim: N. L.). Értsd: a 373 nevet tartalmazó oklevél névanyaga azt bizonyítja, hogy a 12. század végén Arad környékén többségében bizánci rítusú szlávok

és románok éltek. Mi erre a bizonyíték? Például az, hogy „a *Cosma* 'Kozma' személynév viselőiről minden fenntartás nélkül bizonyítható, hogy azok keleti rítusúak voltak. Ez az érzésünk az *András* ('Andrei'), *Demeter* ('Dumitru'), *Illés* ('Eliseu' vagy 'Ilie'), *Jakob* ('Iacob'), *Joakim* ('Ioachim'), *Jordan*, *Zaharia* és *Zaheu* esetében is. Ezek mind olyan személynevek, melyek ekkor még nem honosodtak meg a nyugati személynevek tárházban, ezért azokat a vidék román, román-szláv, és miért ne, görög rítusú magyar lakói viselték. Ahogy az oly gyakori *Miklós* ('Nicolae') személynévről is nehéz elképzelni, hogy az a 12. századi magyar királyság latin rítusú onomasztikai szótárához tartozott volna” (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 83–84).

Ezen a ponton válik érthetővé, hogy a szerzők miért is részesítették olyan kitüntetett figyelemben MITTERAUER monográfiáját. Azért, mert annak fényében vélték bizonyíthatónak azt a tételüket, hogy a katolikus nyugati és a bizánci rítusú keleti névadás között markáns különbség van. Míg Nyugaton (pl. Angliában) első helyen a dinasztikus nevek (pl. *William*) találhatók, addig a bizánci világban a kereszténységre utaló *János*, *Miklós*, *Péter*, *Mihály* stb. nevek a leggyakoribbak. A kötet szerzői így azt vehették tudomásul, hogy az általuk vizsgált 11–14. századi erdélyi nevek esetében a névgyakoriság alapján az első öt helyen a következő nevek vannak: *János*, *Miklós*, *Péter*, *Mihály* és *László*. „Ha az erdélyi társadalom többségében magyar lett volna (ahogyan azt sok magyar vagy más kulturális horizontú szakember állásfoglalása, ha közvetve is, de sugallja), és ha a románok csak valamikor a 13. században érkeztek volna [Erdélybe], akkor hogy lehet az, hogy az erdélyi forrásokban fellelhető leggyakoribb nevek egyértelműen a kelet lenyomatát viselik magukon? Miért nem a dinasztikus és német nevek (*William*, *Robert*, *Richard*) meggyőző fölényét mutató angol modellt találjuk [Erdélyben is]? A magyar történetírás mindig erős, független – valójában hol a Szentszéktől, hol pedig a Birodalomtól [jó lenne tudni, melyik birodalomról van szó: Bizánci? Német–római?] függő – merész területi tervekkel rendelkező államnak mutatta be a magyar királyságot. Ha Erdély valóban anynyira integrálva lett volna [a Magyar Királyság szerkezetébe], ahogyan azt [a magyar történések] állítják, és ahogyan a 14. századig valójában nem volt, akkor miért nem a hagyományos [magyar] törzsi nevek állnak az erdélyi személynévlisták élén? [...] E kérdések mind egy válasz irányába mutatnak: [Erdélyben] sok évszázados jól működő névadási rendszer létezett [...], melyet csak a már rég ott lakó etnikumok, a szlávok és a románok működtethettek.” (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 177.)

Az első pillantásra szellemesnek tűnő magyarázattal kapcsolatban azonban több zavarba ejtő kérdés is felmerül. A szerzők által közölt táblázatok alapján is világos, hogy az ún. bizánci sikernevek csak fokozatosan jelennek meg: elsőként a *Péter* a 11. században; a *János*, *Miklós*, *Mihály* a 12. századtól; a *László* pedig a 13. századtól (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 223, 226, 229). Ez azonban általános európai tendencia: német nyelvterületen a 8–9. században még az *Adalbert*, *Chunrat* ('Konrád'), *Dietrich*, *Eberhart* stb. a leggyakoribb férfinevek, de 1400 körül már a *Johannes* ('János') az első, a *Nikolaus* ('Miklós') és a *Peter* ('Péter') pedig a negyedik és az ötödik. A Cseh Királyságban a 14. században az első helyen a *Jan* ('János'), a másodikon és a harmadikon pedig a *Mikuláš* ('Miklós') és a *Petr* ('Péter') áll (vö. HAJDÚ 2003: 235, 283). A Magyar Királyság a névgyakorisági sorrend alapján semmiben sem tér el a román szerzők által ismertetett erdélyi helyzettől: az Árpád-korban *Pál*, *Péter*, *János* és *Miklós* a sorrend. 1301–1302 táján ez némileg módosul: *Miklós*, *János*, *Péter*, *István*, *Pál* (HAJDÚ 2003: 360–361). A korabeli névgyakorisági adatokat eddig a legtöbb szempont szerint (társadalmi

státusz, a név eredete, időrend, tájegység stb.) vizsgáló SLÍZ MARIANN táblázatai is ékes bizonyítékai annak, hogy 1253–1342 között a magyar nyelvterület öt leggyakoribb neve úgy a világi birtokosok, mint az egyháziak körében a *János*, *Miklós*, *Péter*, *István* és *Pál* (SLÍZ 2011: passim, leginkább 68–94). Ha a román kollégák logikáját követnénk, akkor azt kellene mondanunk, hogy mivel ezek a nevek szerintük a „szláv–bizánci onomasztikai kultúrához tartoznak” (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 178), akkor azokon a helyeken, ahol a leggyakoribbak (a német fejedelemségektől a Cseh Királyságon át a Magyar Királyságig), hosszú ideje keleti rítusú keresztények éltek. Csakhogy a par excellence görög rítusú vidéken, az orosz nyelvterületen a 11–12. században nem a *János*, a *Miklós* vagy a *Péter* a leggyakoribb név, hanem az *Afanaszij*, a *Visszarion*, a *Georgij*, a *Geraszim*, a *Dmitrij* és a *Vaszilij* (HAJDÚ 2003: 299). Sőt a szerzők által közölt táblázatokból is világosan kiderül, hogy a görög rítusú egyházban oly népszerű szentek nevei, mint az *Athanasius*, *Axentius*, *Kyryllus*, *Theodoros*, *Emanuel* stb. az össznévyanyag tekintetében nincsenek benne az erdélyi első tízben, a szentnevek tekintetében pedig még az első húszban sem. Egyszóval az, hogy a 11–14. századi erdélyi névanyagban a leggyakoribb nevek a *János*, *Miklós*, *Péter*, *Mihály* és *László*, nem azt jelenti, hogy azok a „szláv–bizánci keleti alaphoz” (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 178) tartoznak, és hogy azoknak viselői nagy valószínűség szerint keleti rítusú keresztények voltak, hanem csupán azt, hogy a keresztény névadási gyakorlat a szóban forgó időszakban Erdélyben is elterjedt volt.

Meg kell jegyezni, hogy nem minden román történész von le ilyen elhamarkodott következtetéseket a középkori személynevek vizsgálatából. Így MARIUS DIACONESCU sem, aki a szatmári várhoz tartozó mezővárosok és falvak 1569–1570-ben készült összeírásaiban található személynevek listáit tette közzé. A 6540 személy nevet tartalmazó lista élén négygyakoribbsági szempontból a *János* áll. Ebből DIACONESCU nem következtetett arra, hogy a szatmári várhoz tartozó helységekből a görögkeleti románok voltak többségben, csupán annyit fűzött hozzá, hogy „más országokban is hasonló a helyzet” (DIACONESCU 2012: xv).

Mert milyen bizonyítékot tudunk arra felhozni, hogy a sok *János*, *Miklós*, *Péter* és *Mihály* közül ki volt római katolikus és ki volt görög keleti? A szerzők persze igyekeznek azt sugallni, hogy Erdély a 13. században még görög–szláv bizánci hatás alatt állt, amit az is bizonyít, hogy a 12–13. században a magyar királyok görög nyelven is adtak ki okleveleket, ami az Árpád-házi királyok „Róma és Konstantinápoly közti krónikus konfesszionális ingadozásának a bizonyítéka” (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 75). A román kollégák szerint a magyar történészek ezt a tényt minimalizálni akarják, és a magyar királyok görög nyelvű okleveleire nem fektetnek kellő hangsúlyt. Itt nem csak SOLYMOSI LÁSZLÓRA (2003) lehetett volna hivatkozni, aki „néhány görög nyelvű oklevélről” ír, hanem fel kellett volna lapozni MORAVCSIK GYULA, GYÓNI MÁTYÁS, BAÁN ISTVÁN, BÁLINT CSANÁD, ÉRSZEGI GÉZA, KAPITÁNYFY ISTVÁN, RÉVÉSZ ÉVA stb. szerzők műveit, akik bőven írtak a Magyar Királyság területén kiadott görög oklevelekről, valamint a 10–13. századi magyar–bizánci politikai és egyházi kapcsolatokról is. Az eredetileg még Szent István király által a veszprémvölgyi apácák számára görög nyelven kiadott oklevélről még az utóbbi években is élénk vita folyt a magyar nyelvészek között (TÓTH E. 2012, SZENTGYÖRGYI 2012, HOLLER 2013).

Ha már a tájékozódási hiányosságoknál tartunk: a Váradi Regestrum elemzésekor nem ártott volna GALAMBOS LÁSZLÓNAK (1942) e forrás személyneveiről írt kismonográfiáját is

hasznosítani. Szükséges lett volna pontosan hivatkozni arra is, hogy kik azok a magyar szerzők, akik a honfoglaló magyarok számát 4-500 000-re becsülik (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 56). Tudjuk, komoly magyar történészek érveltek e szám mellett (pl. GYÖRFFY GYÖRGY), de KRISTÓ GYULA (1996) legfeljebb 100 000 főre tette a magyar honfoglalók számát, ahogy a román kollégák által hivatkozott IOAN-AUREL POP is.

Talán a névföldrajzi módszer alkalmazása hozhat ezen a téren komolyabb eredményeket. Ahogy N. FODOR JÁNOS is írja: „az etnikumspecifikus keresztnévek térbeli sajátosságai alapján” meg lehet határozni „az adott népcsoport Kárpát-medencei földrajzi helyzetét” (N. FODOR 2014: 35). Az is kétségtelen, hogy a névadási szokások sok esetben utalnak a névvisezők felekezeti és etnikai hovatartozására, de ezen a terepen csak akkor mozoghatunk biztonságosan, ha az okleveleket és a névszeírásokat összeállító írnokok a nevek élőnyelvi formáját jegyezték le. Sajnos a 14. század előtti forrásokban a nevek szinte kizárólag latinított formában szerepelnek. N. FODOR JÁNOSnak is csak az 1715-ös és 1720-as országos összeírásból sikerült következtetéseket levonnia arról, hogy a *Fridericus* (ném. *Friedrich*), valamint a *Jován* (szerb 'János') földrajzi elterjedése a magyarországi németek és szerbek 18. század eleji területi elhelyezkedéséhez nyújt információkat. Igen ám, de a kötetünkben szereplő táblázatokban szinte kizárólag a *Joannes* ~ *Johannes*, a *Petrus* vagy a *Nicolaus* alakokat találjuk. Vannak azonban kivételek is, melyekre érdemes lett volna reflektálni. Így például 1273-ban feltűnik egy *Jan* nevű kereskedő, aki minden bizonnyal szláv (cseh vagy lengyel) lehetett. 1202-ből van egy *Janos*, 1365-ből, 1372-ből és 1378-ból pedig egy-egy *Janus* névalakunk (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 2: 480). Több mint valószínű, hogy itt az íródeák a magyar élőnyelvi formákat adta vissza. A Várad Regestrumban található *Iano* (1214), *Ianko* (1226) alakok is nagy valószínűséggel a *János* élőnyelvi formái, de hogy viselőjük milyen etnikumú lehetett, azt nehéz meghatározni. Szintén a Várad Regestrumban fordul elő többször is a *Iuan* (1213, 1217, 1221), mely a *János* román élőnyelvi alakjára utalhat. A *Iuan* alak a 14. századi dokumentumokban is előkerül, és egy 1373-ban felbukkanó *Iuan*-ról, aki *Raad* fia, meg is állapítják a román szerzők, hogy román volt (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 2: 447). Az *Iuan* sok esetben lehet az *Iván* alak írásban való visszaadása, és így lehet magyar, keleti szláv vagy más olvasatában akár román is.

Nehézség és bizonytalanság azonban így is rengeteg marad. Egy érolaszi (Bihar vm.) pap az 1336. évi tizedjegyzékben például három néven szerepel: *Iuan*, *Iovan*, *Jean* (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 2: 447). Tudjuk, hogy Érolaszit a 11–12. században olasz telepesek alapították. Vajon mi lehet a magyarázata e névbeli változatosságnak? Mindezek ellenére tanulságos lett volna – és ez a jövőbeni kutatások számára még mindig elérhető cél – megvizsgálni a nem latinított, élőnyelvi alakok térbeli előfordulási gyakoriságát. Annál is inkább, mert ezek általában etnikumspecifikus nevek, melyeket elsősorban azért nem latinítottak a lejegyzők, mert ezeknek a neveknek nem találtak latin megfelelőket: *Radu*, *Radul*, *Blak*, *Stan*, *Dragomir*, *Bogdan*. Persze az ilyen esetekben is csupán azt lehet biztosan megmondani, hogy a név maga milyen eredetű (szláv vagy esetleg román), de hogy annak viselője milyen nemzetiségű volt, azt csak akkor tudjuk biztosan megállapítani, ha a névalak mellett egyéb információink is vannak.

Külön érdekes a *Fichur* név esete, mely az aradi káptalan által kiállított, már említett oklevélben maradt fenn. TAMÁS LAJOS a *Ficsur* szót „az első, kifogástalanul oláhból magyarázható személynévnek” tartotta (*ficior*, *fecior* 'legény, fiatal fiú') (TAMÁS 1935: 180,

vö. még: TREML 1929). A *ficsúr* ~ *ficsor* közszó ekkor még nem mutatható ki a magyar nyelvből. Az első adatunk arra, hogy a *ficsor*-t közszóként használják, csak 1570-ből van (TESz. *ficsúr* a., BAKOS 1982: 214). Az 1202–1203. évi oklevélben a *Fichur* egy Bihar vidéki jobbágy neve. A későbbiekben gyakran előfordul a legváltozatosabb helyeken, akár összetételként is (*Fichormiklous*: 1376-ban Máramarosban, Documenta Valachorum 267, TESz. *ficsúr* a.), 1415-ben Kassán bukkan fel egy bizonyos *Fichur* mint Bertalan helyettes királyi udvarmester ajtónállója (ZsO. 5: 223); 1494–1526 között a Hátszeg vidéki román Csulai Vlad családból származó *Ficsor László* és *Ficsor János* jajcai és szőrényi bánok voltak (THALLÓCZY 1915: 392, FEKETE NAGY – BORSA kiad. 1990: 162). 1520-ban Budán Gethei János alnádor ügyvédje egy bizonyos Kissinkről (Fogaraszöld) származó *Fichor Benedek* volt (KÓTA 1997: 219; l. még CsnSz. *Ficsor* a.). Nem folytatom tovább a 15–16. században elég nagy számban felbukkanó Ficsorok felsorolását. Az esetek nagy többségében az is elég pontosan megállapítható, hogy a *Ficsor* nevet román etnikumú személyek viselték. Éppen ezért furcsa, hogy a román kollégák nem részesítették kellő figyelemben a *Fichur*, valamint a *Fichormiklous* neveket. Még azt se említették meg, hogy viselőjük román volt, pedig ezt olyan magyar nyelvészek és történészek hangoztatták, mint TAMÁS LAJOS, GÁLDI LÁSZLÓ, BÁRCZI GÉZA, FEKETE NAGY ANTAL és MAKKAI LÁSZLÓ (TAMÁS 1929, Documenta Valachorum lviii, BÁRCZI 1958/2013: 120). Egyébként a *Ficior* a románban személynévként kifejezetten ritka, CONSTANTINESCU román névtani szótárában egyetlen adatot hoz csupán, azt is a balkáni vlahoktól (CONSTANTINESCU 1963: 273); IORGU IORDAN (1983) családnévszótárában pedig nem is szerepel. A szó 1202–1203. évi alakjával (*Fichur*) kapcsolatban azonban érdemes megfontolnunk KNEZSA ISTVÁN fenntartásait. Szerinte túl korai lenne egy román személynév 1202–1203. évi megjelenése, és minden bizonnyal arról van szó, hogy a másoló a magyar *Fechyr* (*Fehír*) személynévet írta át *Fichur*-ként. (KNEZSA 1935: 148–149). Jómagam hajlok KNEZSA véleményének elfogadására. Nemcsak azért, mert valóban túl korai adat volna, hanem azért is, mert mint BORSA IVÁN kimutatta, a szóban forgó oklevél csak 14. századi másolatok alapján rekonstruálható; az eredeti szöveget elég sokszor átírták, bővítették, így nagy az esélye a szövegromlásnak.

A második kötetben található névlista névviseelőinek az etnikai azonosításakor még inkább nyilvánvalóvá válik a szerzők tendenciózussága. A cél láthatólag bebizonyítani, hogy a 11–14. században Erdélyben a román etnikumú névviseelők vannak többségben. Ezek után nem csoda, hogy a táblázatban szereplő 2582 névből 149-et románok viselnek. A magyarok mindössze 15-öt, a székelyek 44-et, a németek szintén 15-öt, a kunok pedig 22-t. De vajon lehet-e ezekből az adatokból érvényes következtetéseket levonni a 11–14. századi Erdély etnikai összetételéről? A névviseelők etnikumának meghatározásakor kétségtelenül korrekt módon jártak el a szerzők, mert csak abban az esetben tüntették fel az etnikumot, ha azt minden kétséget kizáróan az oklevél más, azaz nem személynévi adatai alapján is meg lehetett állapítani. Igen ám, de mi a helyzet a fennmaradó 2329 névvel? Vajon milyen etnikumhoz tartoztak azok viselői? Mivel ezt szinte lehetetlen megállapítani, ezért kockázatos a 149 román névviseelőből arra következtetni, hogy a 11–14. században Erdélyben a románok voltak többségben. De fogadjuk el a román szerzőknek azt a hipotézisét, hogy Erdélyben a magyar honfoglalás előtt már egy több évszázados „szláv–bizánci onomasztikai rendszer” működött, melyben a románok is részt vettek. Ebből annak kellene következnie, hogy a román etnikumú névviseelők korán megjelennek a dokumentumokban. Ezzel szemben a román szerzők által közölt táblázatból is világosan

kiderül, hogy az első román névviseelő (*Farcasius*, román kenéz) csak 1247-ben tűnik fel (DINCA–HASAN–TURCUŞ–VIZAUER 2011. 2: 315). Az összes többi (148) román etnikumú névviseelőről csak 1315 után van adat. Ugyanakkor az első magyar névviseelő már 1002-ben feltűnik, és a tizenötből tíz a 10–13. századból való. Ha a román kollégák formális logikáját követnénk, akkor ebből az következne, hogy kezdetben Erdélyben a magyarok voltak többségben, majd a 14. századra fokozatosan háttérbe szorultak, hogy átadják a helyüket a románoknak. Véleményem szerint azonban ilyen következtetést sem lehet levonni ilyen kisszámú adat birtokában. Az már sokkal inkább jelzésértékű lehet, hogy a román névviseelők egy kivételtől eltekintve csak a 14. században jelennek meg. Ez egyébként teljes mértékben egybecseng a románok erdélyi bevándorlásával kapcsolatos eddigi ismereteinkkel. Erre már csak azért is fel kell hívni a figyelmet, mert a szerzők azokat az eseteket, melyekben biztosan tudni lehet, hogy a Kárpátokon túlról érkezett román névviseelőkről van szó, bölcsen elhallgatták. Ilyen például egy bizonyos *Karapch* (*Karapach*, *Karapeh*) esete, aki 1359-ben jött a Temesvár melletti Rékásra Havasalföldről (Documenta Valachorum 239). *Karapch* családjából összesen öt román névviseelő szerepel a táblázatban (DINCA–HASAN–TURCUŞ–VIZAUER 2011. 2: 608, 666, 1174, 1338, 1343).

4. Nem vállalkozott ilyen merész következtetések levonására VICTOR V. VIZAUER, a kutatócsoport egyik tagja, aki kutatásainak eredményeit önálló kötetben is közzétette (VIZAUER 2012). Művében VIZAUER a személynevekből alakult 12–14. századi erdélyi településneveket – pontosabban az 1920 után Romániához csatolt magyarországi részek helyneveit – dolgozta fel. A bevezető tanulmányban e helynevek szerkezeti leírása mellett a szerző arról is közöl adatokat, hogy egyszerű vagy összetett helynevekről van-e szó, milyen személynevekből alakultak ki, milyen e személynevek gyakorisága stb.) A szócikkek az alábbi szempontok alapján épülnek fel: a helynév eredeti alakváltozatai; a denotátum mai hivatalos román elnevezése; elhelyezkedése; a helynevet tartalmazó forráskiadvány megjelölése; a helynév első említése; egyéb megjegyzések: birtokosai, a településnévben szereplő személynév jellemzői stb.

A helynevek lokalizálására a szerző megadja a mai román közigazgatási terület elnevezését, illetve a régi magyar vármegye nevét is. Például Marokházáról (*Markhaza*) ezt írja a szerző: „*Tăușeni*, județul Cluj”; azaz a település ma is megvan, és a mai Kolozs megyében található, majd megadja azt is, hogy valaha Doboka vármegyéhez tartozott. Gesztusértékű lett volna, ha a szerző feltűnteti a települések mai magyar neveit is, már csak azért is, mert a feldolgozott 603 helynév kizárólag a magyar eredetű helynévadás nyomait viseli magán. Még abban az esetben is, ha a település nevének alapjául szolgáló személynév román vagy szláv eredetre is utal: ilyen a *Dragosfalva* (*Dragoufalva*, 1364, Zaránd vm.; mára eltűnt) a román vagy a szláv *Dragoș* személynévből. A szócikkek esetében kissé zavaró, hogy nem a helynevek, hanem a helynévben szereplő személynevek a címszavak, melyeknek, ha van, a latin alakjukat adja meg a szerző (*Andreas*, *Ambrosius*, *Blasius* stb.), még akkor is, ha a forrásban élőnyelvi formában szerepelnek: *Anduriasfolua* (*Andrásfalva*), *Amburyustelke* (*Ambrustelke*), *Balaszfolua* (*Balászfalva*). Így tehát *Balászfalva*-t a *Blasius*, míg *Endrédpataká*-t (*Endredpataka*) az *Andreas* címszó alatt kell keresnünk.

Feldolgozásához a szerző csak a román forráskiadványokat használta (Documente privind storia României, valamint Documenta Romaniae Historica), melyek alapján a mintegy 6000

kiadott dokumentumból 603, személynévből képzett helynevet dolgozott fel. A magyar forráskiadványok és helynévtörténeti alpmunkák fellapozása azonban több szempontból is hasznára vált volna a szerzőnek. Az első probléma mindjárt a gyűjtés alaposságával van. Jómagam csupán a KNEIÉZSA ISTVÁN által közölt helynevekkel vettem össze (KNEIÉZSA 1943: 175–295) VIZAUER gyűjtését, de három vármegye (Alsó-Fehér, Arad és Bihar) anyagának összehasonlítása után feladtam a további kutakodást, ugyanis KNEIÉZSÁNál hasonlatos olyan, személynévből képzett helynevet találtam, melyek VIZAUERNél nem szerepelnek. Valószínűleg hasonlóak lennének az arányok a többi vármegye esetében is. És KNEIÉZSA az időközben eltűnt helyneveket még csak fel sem vette a gyűjtésébe. De felüthetjük szinte bármelyik, az erdélyi helynevekkel foglalkozó magyar szakmunkát, és nyomban találunk benne olyan, személynévből képzett helyneveket, melyek VIZAUER gyűjtéséből hiányzanak. Íme néhány pusztai személynévből lett helynév a 13. századból, csak Fehér megyéből (BENKŐ 2002: 62–63, 84–85): *Gezse* (rom. *Gheja*); *Dég* (rom. *Deag*); *Acintos* (rom. *Ațintiș*); *Béld* (rom. *Beldiu*, szász: *Beldendorf*); *Borbánd* (rom. *Bărăbanț*); *Lóna* (rom. *Luna*), *Vinc* (*Alvinc*, rom. *Vințul de Jos*, szász: *Unter-Wintz*) stb. Hogy az olyan finomságokról ne is szóljunk, mint a Kis-Küküllő középső folyása mentén ma is megtalálható *Szászbonyha* (rom. *Bahnea*, szász: *Bachendorf*), mely a dél-erdélyi Gyula vezér egyik fia által is viselt névből (*Bonyha*) származik, és egy 1291-ben kiállított oklevélben fordul elő először *Bahna* alakban (BENKŐ 2002: 37, 62). Ezen nevek nagy része természetesen a VIZAUER által használt román forráskiadványokban is fellelhető, így mellőzésüknek talán az az oka, hogy VIZAUER nem ismerte fel a helynevekben megbúvó magyar és szláv eredetű személynéveket. Természetesen nem kötelező egy ilyen gyűjtés során a teljességre törekedni, de akkor meg kellett volna adnia a szerzőnek azt, hogy milyen kritériumok alapján válogatta ki éppen azokat a helyneveket, melyek végül bekerültek a kiadványba, és miért maradtak ki azok, amelyek kimaradtak. Csak az én szűrőpróbaszerű ellenőrzéseim alapján azt gyanítom, hogy VIZAUER gyűjtésében a 12–14. századi személynévből képzett erdélyi, bánági, máramarosi és partiumi helyneveknek legalább a 40%-a hiányzik. Ez már akkora mennyiség, hogy komolyan befolyásolja a szerző eredményeinek megbízhatóságát (l. a táblázatokat: VIZAUER 2012: 29, 34, 41, 42).

5. A szerző mindemellett nem von le elhamarkodott következtetéseket a feldolgozott helynévanyagból arra vonatkozóan, hogy a románok már a magyarok Erdélybe érkezése előtt nagyszámban éltek ott. Óvatosságában VIZAUER addig ment, hogy az erdélyi helynevek körül ma is folyó román–magyar nyelvészeti és történeti vitát is teljes mértékben megkerülte. Pedig itt lett volna az alkalom, hogy a máig hiányzó román történeti helynévtipológia megalkotásához megtegye az első lépéseket, legalább a Kárpátokon inneni területek viszonylatában. Mivel a helynevek, szemben a személynévekkel, biztosabb támpontokat nyújtanak arra nézvést, hogy egy adott területen milyen etnikum élt, a két világháború közti román nyelvészek az egész Kárpát-medencében román eredetű helynevek után kutattak. SEXTIL PUȘCARIU ötlete alapján NICOLAE DRĂGANU legalább száz dunántúli személynévi és helynévről (pl. *Pula*, *Zala*, *Bóly*, *Rába*, *Rábca*) igyekezett bizonyítani, hogy román eredetűek, egyenesen azt állítva, hogy Tolna és Somogy megyében még a 20. század elején is éltek és románul is beszéltek a régi romanizáltak utódai (DRĂGANU 1933). TAMÁS LAJOS és KNEIÉZSA ISTVÁN megsemmisítő kritikával illette DRĂGANU névetimológiáit, melyek véletlen összezsengéseken, a magyar és szláv hangtörvények figyelmen kívül

hagyásán, valamint téves olvasatokon alapultak. A 20. századi Tolna és Somogy megyei románokról is hamar kiderült, hogy valójában beás cigányok, akik a 18. században vándoroltak ki Erdélyből, és a mai napig egy nyelvújítás előtti román dialektust beszélnek, igaz, már csak nagyon kevesen (TAMÁS 1934, KNIEZSA 1935). Mindannak ellenére, hogy ezek után már a román nyelvészek sem vették komolyan DRĂGANU elméletét, a román történészek újra meg újra felemlítik azt. Legutóbb például ALEXANDRU MADGEARU (2001: 17–24), aki olyan helynevekről állítja, hogy román eredetűek, mint *Bóly* (Baranya megye), *Székpataka* (Vas megye) vagy a Budapest melletti *Csobánka*. MADGEARU dilettantizmusának illusztrálására legyen elég csak annyi: *Csobánka* mai neve először egy 1715. évi dokumentumban fordul elő, addig a helység a szláv eredetű *Boron* nevet viselte, tehát semmi köze a román *cioban* ('pásztor') szóhoz, mely egyébként úgy a magyarban, mint a románban oszmán-török eredetű. Egyébként DRĂGANU szelleme ott kísért ȘERBAN TURCUȘ alábbi soraiban is: „A név által jelölt személy etnikumára vonatkozó kutatások nagyban meghatározták a román–magyar történészvitákat. Mindez annak a jegyében történt, hogy kezdetben az osztrák–magyar, majd pedig a magyar történetírás politikai okokból tagadni próbálta az erdélyi romanizált őslakosság létét. Hogy a pannóniai romanizált lakosság iránti [magyar] történetírói közömbösségről ne is beszéljünk. [E kijelentés megtétele előtt nem ártott volna megnézni legalább GÁLDI LÁSZLÓ, HERMANN JÓZSEF és TÓTH ENDRE erre vonatkozó munkáit: GÁLDI 1937; HERMANN 1983; TÓTH E. 1977, 1987]. Csak a szűk látókörű, kulturális-szkizoid színezetű történetírás hisz még ma is abban, hogy Dacia Superior és Pannonia tartományokból teljesen eltűnt a romanizált lakosság.” (DINCĂ–HASAN–TURCUȘ–VIZAUER 2011. 1: 173; a fejezetet, melyből az idézet származik, ȘERBAN TURCUȘ írta.)

Az erdélyi, valamint pannóniai hely- és személynevek kapcsán kiobbant magyar–román nyelvész- és történészvita arra mindenképpen jó volt, hogy a magyar nyelvészek megalkossák a magyar történeti helynév-tipológiát. Ennek alapjait még KNIEZSA ISTVÁN (1943) fektette le, majd BÁRCZI GÉZA (1958/2013: 151–162) árnyalta. KRISTÓ GYULA (1976) túl merevnek tartotta a KNIEZSA–BÁRCZI-féle időhatárokat. MAKKAI LÁSZLÓ KRISTÓ könyvéről írt recenziójában (1979) védelmébe vette a KNIEZSA–BÁRCZI-modellt, melynek a KRISTÓ által javasolt lazításával azonban nagy vonalakban egyetérthetünk. Eszerint a magyar eredetű helynevek legkorábbi rétegét a pusztá nominativusban álló személy-, törzs-, nép- és foglalkozásnevek alkotják. Ez a helynévadási szokás már a honfoglalás idejében élt, majd a 13. század folyamán fokozatosan háttérbe szorult. KNIEZSA szerint „a pusztá személynévvel való helynévadás módja Közép-Európában jellegzetesen magyar sajátosság, mert sem a szlávoknál, sem a németeknél, sem a románoknál kétségtelenül kimutatni nem lehet” (KNIEZSA 1943: 126; vö. KISS 1996: 444–445, HOFFMANN 2003: 169–179). Azt VIZAUER is megállapítja, hogy az általa feldolgozott anyagban az egyszerű személynevekből képzett helynevek aránya elég nagy (28%), de csupán annyit fűz hozzá e tényhez, hogy „nehéz lenne meghatározni azt, hogy miért egyszerű személynévből alakultak ki ezek a helynevek” (VIZAUER 2012: 29). Semmit nem ír arról, hogy ez specifikusan magyar helynévadási szokás, jóllehet a magyar–román helynévtörténeti vitáknak ez az egyik fontos kérdése volt. DRĂGANU – nem sok sikerrel – megpróbálta ugyanis bebizonyítani, hogy a románoknál is szokásban volt pusztá személynévből helynevet képezni (DRĂGANU 1943). A román névtörténészek DRĂGANUT követő generációjának jeles tagja, EMIL PETROVICI kifejezetten került e kérdést, és csak IORGU IORDAN tért vissza helynévtörténeti monográfiájában a probléma tárgyalására. IORDAN egyrészt

kijelenti, hogy román nyelvterületen „a helynevekké vált személynevek csak nagyon ritkán őrzik meg eredeti alakjukat”, majd hivatkozik a DRĂGANU által közölt puszta személynévből kialakult román helynevekre, de megállapítja, hogy „ezek speciális esetek”. (Például a moldvai *Agafion* a mellette lévő kolostorról kapta elnevezését, *Agafion* pedig a kolostor szerzetese volt. Ráadásul a névadás 18. századi.) Másrészt azt írja, hogy, „ha jól érti”, akkor DRĂGANU mindezzel TAMÁS azon állításának megalapozatlanságát akarta bizonyítani, miszerint „a román nyelvben egyetlen, toldalék nélküli személynévből sem lett helynév” (IORDAN 1963: 157). Ugyanakkor DRĂGANU nézetét is megtámogatandó külön alfejezetben sorolja fel a puszta női és férfinevekből létrejött román helyneveket (IORDAN 1963: 176–180). Sajnos sem a kronológiát, sem a településnevek eredeti formáját nem adja meg, csupán az 1963-ban érvényes román hivatalos elnevezésüket. A zavart csak fokozza, hogy a felsorolásban olyan, egyértelműen magyar eredetű nevek is szerepelnek, mint *Adiud* < *Egyed*; *Beclean* < *Bethlen*; *Crăcinelul de Jos*, *Crăciunelul de Sus* < *Alsó- és Felsőkarácsonyfalva* (Fehér megye). Egyszóval IORDAN listája alapján lehetetlen eldönteni azt, hogy a puszta nominativusban álló személynevekből való helynévképzés szerinte mennyire magyar és mennyire román névadási sajátosság.

Az kétségtelen tény, hogy a személynevekből képzett román helynevek elsősorban többségében a személynevek valamilyen toldalékkal ellátott (legtöbbször *-ești*, *-eni*, *-(i)ani*, *-escu*, *-eanu*) formában szerepelnek (pl. *Bogdănești* < *Bogdan*, *Costeni* < *Costea*, *Drăgușani* < *Drăguș*, *Dragoș*). Vannak azonban puszta nominativusban álló személynevekből képzett román helynevek is. Ilyen például a Brassó melletti Töröcsvár román neve: *Bran*. A magyar helynév *Töröcs* előtagja KISS LAJOS szerint egy szláv eredetű személynévből (vö. *Trk* cseh személynév) keletkezhetett. Első említése (*Terch*) 1367-ből van, ennek ellenére VIZAUER gyűjtésében ez a helynév sem szerepel (FNESz.⁴ *Szalmatercs* a.). KNEI ZSA azon nézetét el lehet fogadni, hogy a magyar és a szász (*Törzburg*) helynév párhuzamos névadással keletkezett (KNEI ZSA 1943: 209), de érdekes a román név: *Bran*, mely puszta nominativusban áll. KNEI ZSA szerint ez a szláv eredetű *bran* ’fegyver, védelem’ szóból alakult ki. CONSTANTINESCU szerint a bolgár eredetű *Bran* a 15. században már nagyon elterjedt személynév volt Havasalföldön. Ebből KISS LAJOS azt a következtetést vonta le, hogy a helység román elnevezése a *Bran* személynév alapján történt (CONSTANTINESCU 1963: 214, FNESz.⁴ *Bran* a.). Egyszóval ugyanazt a helységet két különböző, de mindkét esetben szláv eredetű személynév alapján nevezték el a románok és a magyarok is. Sajnos biztosat csak akkor tudnánk mondani, ha ismernénk a *Bran* alak előfordulási adatait (mikor, milyen oklevélben jelenik meg először stb.). Azt is érdemes tudnunk, hogy a moldvai Jászvásár mellett szintén létezik egy *Bran* nevű település, de ez esetben sem tudunk semmit arról, hogy mikortól létezik és miként történt a névadás. Egyszóval égetően szükség lenne a román földrajzi nevek történeti-etimológiai szótárára.

Ugyanakkor ezen a ponton termékeny vita is kibontakozhatna a magyar és a román névtörténészek között. Kétségtelen, hogy előfordulnak puszta nominativusban álló személynevekből képzett román helynevek is. CRISTIAN IONESCU a 13–15. századi havasalföldi személynevekből képzett helyneveket vizsgálva azt állapította meg, hogy 20%-ra tehető azon helynevek száma, melyekben a személynév megőrizte ragozatlan nominativusi alakját. Érdemes lenne egyenként megvizsgálni ezeket a helyneveket, mert első ránézésre is sok köztük a „gyanús” elem: *Bala* (1415); *Bolintin* (1433); *Boul* (1391–1392); *Didrih* (1464); *Dobrotin* (1489); *Marotin* (1441); *Vâlcea* (1392) stb. (IONESCU 1984: 202). A nevek nagy része természetesen szláv eredetű (*Bolintin*, *Dobrotin*, *Vâlcea*), de van

köztük német (*Didrih*) és akár magyar is (*Bala*). Az is kérdés persze, hogy a helynév személynévből vagy közszóból származik-e. Magyar névadási szokás a Kárpátokon túl? Kik voltak a névadók? Magyarok? Ha igen, ilyen későn (14. század)? KNIEZSA és BÁRCZI szerint ez a névadási szokás a 13. század közepére már Erdély keleti részében is megszűnt. Talán KRISTÓ GYULA javaslatát kellene elfogadnunk, és ennek az ősi magyar helynévadási szokásnak az érvényességi idejét ki kellene terjesztenünk a 15. vagy akár a 16. századra is (vö. HOFFMANN 2002: 91–92)? Vagy netán ezt a helynévadási szokást a 13–14. századra a magyarok környezetében élő népek (pl. románok) is átvették? Megannyi fontos kérdés a magyar helynévtörténet szempontjából is, melyeknek megválaszolásában nagy segítségünkre lennének a román helynévtörténeti munkák.

Az viszont kétségtelen tény, hogy a pusztá nominatívusban álló vagy *-i* és *-d* képzővel ellátott személynévekből képzett magyar helyneveket fordítás nélkül vették át a románok. Íme néhány VIZAUER gyűjtéséből: *Ajtony* (1329: *Ahton*) ~ rom. *Aiton* (Kolozs vm.); *Endréd* (1332: *Endred*) ~ rom. *Andrid* (Szatmár vm.); *Jenő* (1230: *Jeneu*) ~ rom. *Ineu* (Arad vm.), (1236: *Jenev*) ~ rom. *Ineu* (Bihar vm.); *Péntek* (1348: *Pentek*) ~ rom. *Pintic* (Belső-Szolnok vm.) (VIZAUER 2012: 75, 78, 114, 148). És íme néhány, melyek sajnós ismét csak hiányoznak a szerző listájából, Szolnok-Doboka vármegyéből: *Bezdéd* (1336) ~ rom. *Bezded*; *Kapjon* (1348: *Kaplyon*) ~ rom. *Coplean*; *Décse* (1269: *Deche*) ~ rom. *Dicea*; *Bőd* (1214: *Beod*) ~ rom. *Beud*; *Gerla* (1291: *Gerla*) ~ rom. *Gherla* (a német *Gerlach* személynévből; a mai magyar *Szamosújvár* csak 16. századi névadás); *Adony* (1262: *Odon*) ~ rom. *Adoni* (Bihar vm.); *Barcsa* (1295: *Barcha*) ~ rom. *Barcia* (Hunyad vm.) stb. (KNIEZSA 1943: 191, 2003: 138, 140).

Nem mehetünk el szó nélkül VIZAUERnak a Bihar megyei *Bors* helynévről írt furcsa eszmeftutatása mellett sem. Először azt írja a szerző, hogy *Bors* jelenleg Magyarországon található település, melyet 1291–1295-ben említene a források először. Abban VIZAUER nem biztos, hogy a helynév személynévből alakult-e ki, de azt megemlíti, hogy a *Bors* napjainkban Magyarországon családnévként használatos. A szócikkhez fűzött lap alji jegyzetből aztán az is kiderül, hogy Erdélyben a *Bors* név „eredete nem egészen világos”. VIZAUER szerint a személynévhez „európai szinten legközelebb a latin *bonus*-ra visszavezethető olasz *Borso* keresztnév áll” (VIZAUER 2012: 86). Nos, a Nagyvárad melletti *Bors* település jelenleg Romániához tartozik, talán csak figyelmetlenségből helyezte a szerző Magyarországra. Első említése nem 1291–1295-ből, hanem már 1215-ből való. (JAKÓ 1940: 218, KNIEZSA 1943: 194). Az olasz *Borso* névhez minden bizonnyal semmi köze sincs, mert az ómagyar *Bors* személynévből származik (KNIEZSA 1943: 194).

A magyar helynevek következő, itt szóba kerülő rétege a személynévek és a *-falva*, *-háza*, *-hida*, *-pataka* stb. összetételéből származó nevek. VIZAUER hosszasan értekezik ezekről, de a magyar szakirodalom teljes mellőzésével. Elsősorban DRĂGANU alapján (1933: 38) e helynevek szerkezeti leírását adja, és elmagyarazza a román olvasóknak, hogy mit is jelentenek az összetételekben a *-falva*, *-háza*, *-hida* stb. szavak (VIZAUER 2012: 30–38). Az ilyen típusú helynevek két szempontból is különleges fontossággal bírnak. Egyrészt fontos kronológiai mutatók: a pusztá személynévből keletkezett helynevekhez viszonyítva későbbiek, csak a 12. század végén, a 13. század elején jelennek meg. VIZAUER gyűjtésében az ilyen típusú helynevek kizárólag a 14. századból valók. A csak román formában közölt és 1234-ből adatolt *Satul lui Endre* (magyarul *Endrefalva lenne*) kapcsán ráadásul egy olyan forrásra hivatkozik, mely nem az eredeti, hanem annak román fordítása, tehát nem fogadható el releváns adatnak (VIZAUER 2012: 79). Másrészt

ezek azok a magyar helynevek, melyek esetében már feltűnnek a román névadással keletkezett román helynévalakok is: Szolnok-Doboka vármegyében például *Domokosfalva* (1393: *Damunkusfalva*) rom. *Dămăcușeni* (KNIEZSA 2003: 135). VIZAUER három, a *Domokos* személynévből képzett nevű, mára eltűnt települést sorol fel, de ezt a Domokosfalvát, mely a mai napig létezik Máramaros megyében, és érdekes magyar nyelvsziget, nem említi (VIZAUER 2012: 94). Hasonló a helyzet a következő településnévvel: *Rugács-háza* (1325: *Rugachhaza*, a *Rugacs* személynévből), rom. *Rugășești* (ma Kolozs megye). A falu mai magyar neve *Felsőkosály*, de ez a névváltozat 1467-ben bukkan fel először (KNIEZSA 2003: 135). VIZAUERNél ez a helynév is hiányzik. Említettem már, hogy a románok a személynévekből az *-ești*, *-eni*, *-easa*, *-ani* képzők segítségével alkották meg a megfelelő helyneveket. Legtermékenyebb és a legrégebbi ezek közül az *-ești* képző volt, ami alapján PUȘCARIU azt állította, hogy ahol a leggyakoribbak az ilyen típusú román helynevek (Erdélyi-érchegység), ott maradt fenn az ókori romanizált lakosság (PUȘCARIU 1976: 347).

Ugyancsak e képző kapcsán a későbbiekben EMIL PETROVICI (1943) azzal az ötlettel állt elő, hogy az *-ești*-re végződő román helynevek régebbiek a nekik megfelelő magyar helyneveknél, mert ezeket a román helyneveket valójában a magyar kancellária írnokai magyarosították a *-falva*, *-háza* stb. utótagok hozzáadásával. Példaként a Máramarosban található *Hernicsháza* esetét hozza. A falu neve 1360-ban bukkan fel először *Hwrniachfalwa*, *Hernicshaza* alakban. A falu román neve, szabályos román névadással, *Hărnițești*; első adata 1773-ból való: *Hernicseșty*. PETROVICI szerint a falu neve a román *Harnic* személynévből keletkezett (a *harnic* közszoji jelentése: 'szorgalmas'). (A szláv eredetű *Harnic* és származékai – *Harnea*, *Hărnea* stb. – valóban előfordulnak mint román személynévek; vö. CONSTANTINESCU 1963: 293.) Ezek után PETROVICI azt állítja, hogy ha a helységet a magyarok nevezték volna el, akkor **Harnikfalva* vagy **Harnikháza* lenne az eredmény. De a falu nem kaphatta a magyar nevét a magyaroktól, mivel a környező falvakban nem laktak magyarok. PETROVICI következtetése: a falu magyar nevét a magyar kancellária írnokai alkották meg egy „nagyon egyszerű recept alapján: a román *-ești* képzőt a magyar *-falva* vagy *-háza* szavakkal helyettesítették. Erdély ún. magyar középkori helynévanyaga egyes vidékeken nem áll másból, mint íróasztal mellett, az írnokok által mesterségesen megalkotott helynevekből.” (PETROVICI 1943: 122–123; a régi magyar helynevek névadóiról l. még: HOFFMANN 2005.)

Meglepő komoly nyelvésztől ilyen zavaros eszme-futtatást olvasni. Egyetlen adat sincs ugyanis arról, hogy a települést valaha is a román *Harnic* személynév pusztán nominativusával nevezték volna el. Csak a *Hărnițești* alak fordul elő, amely szabályos román névadásra mutat. Nem látszik valószínűnek az, hogy létezett egy *Harnic* elnevezés is, amelyből a magyarok megalkothatták volna a **Harnikfalva* alakot. Ha a magyarok vették volna át a román elnevezést, akkor nem **Harnikfalva*, hanem **Harnicseștfalva* volna az eredmény. Arra meg már szinte kár is szót vesztegetni, hogy a középkori erdélyi és magyarországi oklevél-kiállítók olyan komoly névtani ismeretekkel rendelkeztek volna, hogy meg tudták volna állapítani azt, hogy a román helynevekben az *-ești* végződés valójában a személynévhez járuló birtokos képző, amit ha elvonnak, megkapják a szótöveget, és ahhoz hozzáillesztve a *-falva* vagy *-háza* szavakat, máris elkészül a helynév magyarosított alakja. A helynevekben még azok a személynévek is, melyeknek van latin megfelelőjük, sokkal több esetben fordulnak elő élőnyelvi alakban, mint a pusztán személynévlistákban: *Amburyustelke*, *Anduriashaza*, *Sandurhaza* stb. (vö. VIZAUER 2012: 76–77). Ez arra enged

következtetni, hogy az írnokok a helynevek esetében inkább törekedtek az élőnyelvi forma visszaadására, mint a személynevek esetében. Ezzel teljesen összhangban van az a tény is, hogy amint megjelennek a román képzésű helynevek, a forrásokban is nyomban feltűnnek a magyar elnevezés mellett. Hunyad megye: 1484: *Kabest* ~ *Căbești* (*Kabafalwa*), 1418: *Godinest* ~ *Godinești* (*Gedenfalwa*); Krassó-Szörény megye: 1454: *Pogonest* ~ *Pogănești* (*Poganfalwa*); Arad megye: 1441: *Jonest* ~ *Ionești* (*Iwanfalwa*) (KNEZSA 1943: 146). Az oklevelekben szereplő *Kabest*, *Godinest*, *Pogonest*, *Jonest* alakok azt bizonyítják, hogy az oklevelek lejegyzői sok esetben a román kiejtést adták vissza latin betűkkel és magyar helyesírással, ahelyett hogy a települések magyar neveit írták volna az oklevélbe. Igaz, az ilyen román alakú helynevek csak későn, a 15. századi oklevelekben bukkannak fel, és csak bizonyos területeken fordulnak elő: Hunyad, Arad és Krassó-Szörény megyén kívül csak Fogarasban, Aranyos-Torda nyugati szélén, valamint Biharban a Fekete-Körös felső völgyében. Sőt a 16. századtól már olyan román helynevek is vannak, melyeket a magyarok egyszerűen, minden változtatás nélkül át is vettek, amit az írnokok le is jegyeztek: *Lelesd* ~ *Lelești* (1588); *Foltest* ~ *Foltești* (1600); *Kolest* ~ *Colești* (1580), mindhárom Bihar megyéből (JAKÓ 1940: 242, 281, 290; KNEZSA 1943: 147). Vajon e vidékek neveit miért nem magyarosították az írnokok? – tehetnénk fel a kérdést PETROVICI logikáját követve. Vagy csak a 13–14. században magyarosítottak, a 15–16. században már nem? Felesleges ennyire túlbonyolítani a kérdést. Egész egyszerűen arról van szó, hogy a 13–14. században megjelentek a magyar helyneveknek a román helynévadási szokásoknak megfelelő román párjai is. Ezt nevezte KNEZSA ISTVÁN párhuzamos helynévadásnak. És ez történt a PETROVICI által az írnokok helynév-magyarosítási szokását igazolandó felhozott *Hernicsháza* esetében is. A helynév alapjául szolgáló *Hernécs* személynév egyébként ismeretlen eredetű, de nem kizárt, hogy köze lehet a szláv **harn* ('hálás') töre visszavezethető *Hărniș* román személynévhez (KNEZSA 1943: 237, CONSTANINESCU 1963: 293, SEBESTYÉN 2012: 56).

VIZAUER gyűjtéséből sajnos hiányzik *Hernicsfalva*, sőt a szerző az egész fent említett kérdéskört megkerüli. A román történeti névtan klasszikusának, EMIL PETROVICINAK még a nevét is hiába keressük a bibliográfiában. Nem tudom eldönteni, hogy VIZAUER milyen okból kerüli meg a kényes, de annál izgalmasabb helynévtörténeti kérdéseket. Így például a szentek neveiből alakult helynevek esetében sem teszi fel azt a kérdést, hogy miért csak a 13. századból van az első olyan helynév az általa vizsgált területen, amely szentnévből alakult ki. Vajon nem mond ez ellent a kutatócsoport másik könyvében hangoztatott azon kijelentésnek, hogy a *János*, *Péter*, *Miklós* személynevek abszolút elsőbbsége az ortodox bizánci névadási szokás bizonyítéka? Ha ugyanis a magyarok Erdélybe érkezése előtt ott már egy jól működő „bizánci onomasztikai rendszer” volt, és a szentek neveit előszeretettel használták személyek elnevezésére, akkor vajon miért kellett a 13. századig várni arra, hogy a helységek elnevezéseiben is feltűnjenek a szentek nevei? A választ már jó félszázada megadta KNEZSA ISTVÁN: ez a helynévtípus ugyanis a Kárpát-medencében jellegzetesen magyar sajátosság. A szláv népeknél eredetileg teljesen ismeretlen volt, igen ritka az erdélyi szárszban is, a román lakta területeken meg szinte teljesen ismeretlen (KNEZSA 1943: 147). Ezt egyébként, anélkül hogy KNEZSÁRA hivatkozna, IORGU IORDAN is elismeri: „a katolikusoknál nagyon gyakori az, hogy egy-egy helységet valamely szent nevével neveznek el, de ez a helynévadási szokás az ortodoxoknál szinte egyáltalán nincs meg” (IORDAN 1963: 243). Erdélyben természetesen tucatjával vették át a románok ezeket a magyar helyneveket (*Dicsőszentmárton* ~ *Diciosánmartin*, *Szentandrás*

~ *Sântandreeș, Szent Miklós ~ Sânmiclăuș* stb.), de a Kárpátokon túli területeken egyetlen, szentnévből képzett helynevet sem sikerült kimutatni az eddigi román helynévgyűjtések alapján (IORDAN 1963, IONESCU 1984). Az pedig, hogy Erdélyben is csak a 13. században jelennek meg, teljes mértékben szinkronban van azzal, hogy a szentnevekből való helynévképzés az egész magyar nyelvterületen a 13–14. században élte fénykorát. (MEZŐ 1996, TÓTH V. 2012; l. még az *Onomastica Uralica* 8. számában megjelent tanulmányokat). Úgy vélem, hogy a Kárpát-medencei patrocíniumi településneveknek az európai kontextusba ágyazott további kutatása, a román vonatkozások figyelembevételével, fontos feladat lenne.

6. A fentiek alapján az a véleményem, hogy kétségkívül értékes munkát végeztek a román kollégák a tekintetben, hogy összegyűjtötték a 11–14. században Erdélyben (pontosabban az 1919 után Romániához csatolt volt magyarországi részekben: Erdélyben, a Bánságban, Máramarosban és Biharban) fellelhető személyneveket, illetve a személynevekből képzett helyneveket. A fentiekben ismertetett két könyvet haszonnal forgathatják nemcsak a magyar nyelvészek, hanem a történészek is. A névanyag vallási és etnikai vonatkozású következtetéseit illetően azonban óvatosságra intem az olvasót. Mindenesetre e két, történészek által írt kiadvány újabb kutatásokra ösztönözheti úgy a magyar, mint a román névtörténészeket, akik között remélhetőleg így további együttműködés, termékeny vita és párbeszéd alakul majd ki.

Hivatkozott irodalom

- BAKOS FERENC 1982. *A magyar szókészlet román elemeinek története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÁRCZI GÉZA 1958/2013. *A magyar szókincs eredete*. Mesterművek 1. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 2002. *Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről*. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 29. MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- BERRÁR JOLÁN 1952. *Női neveink 1400-ig*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 80. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- BORSA IVÁN 1962. III. Béla 1177. évi könyvalakú privilégiuma az aradi káptalan számára. *Levéltári Közlemények* 2: 205–217.
- CONSTANTINESCU, NICOLAE A. 1963. *Dicționar onomastic românesc*. Editura Republicii Populare Romîne, București.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- DIACONESCU, MARIUS szerk. 2012. *Izvoare de antroponimie și demografică istorică. Conscriptiile cetății Sătmărilor din 1569-1570*. Editura Mega, Cluj-Napoca.
- DINCĂ, ADINEL – HASAN, MIHAI – TURCUȘ, ȘERBAN – VIZAUER V. VICTOR 2011. *Antroponimia în Transilvania medievală (secolele XI-XIV)*. *Evaluare, statistică, evoluție, semnificații* 1–2. Editura Mega, Cluj-Napoca.
- Documenta Valachorum = FEKETE NAGY ANTAL – MAKKAJ LÁSZLÓ kiad. 1941. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*. Sárkány ny., Budapest.

- DRĂGANU, NICOLAE 1933. *Româniile în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*. Academia Română, București.
- DRĂGANU, NICOLAE 1943. Ancienneté et expansion des Roumains d'après la toponymie l'onomastique et la langue. *Balkanica* 6: 423–463.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1983. *Árpád-kori kis személynévtár (1000–1300)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FEHÉRTÓI KATALIN 2001. Csanád apja Doboka. A Gesta Hungarorum egy vitatott kérdése. *Magyar Nyelv* 97: 15–28.
- FEKETE NAGY ANTAL – BORSA IVÁN szerk. 1990. *A Balassa család levéltára 1193–1526*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 18. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FNESZ.⁴ = KISS LAJOS 1998. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2014. A történeti személynévföldrajz mint a nyelvföldrajz egyik kutatási területe I. A nyelvföldrajzi módszer a névtani kutatásokban. *Névtani Értesítő* 36: 23–41.
- GALAMBOS LÁSZLÓ 1942. *A szentírás eredetű személynevek a Váradi Regestrumban*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 64. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- GÁLDI, LADISLAS 1937. *Le romanisme Transdanubien*. Accademia d'Ungheria, Roma.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HERMAN, JOSEPH 1983. Le latin dans les provinces danubiennes de l'Empire romain. Problèmes et perspectives de la recherche. In: TEMPORINI, HILDEGARD – HAASE, WOLFGANG Hrsg., *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* II. 29/2. de Gruyter, Berlin – New York. 1089–1109.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2005. Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 27: 17–24.
- HOLLER LÁSZLÓ 2013. A veszprémi görög rítusú monostor alapító- és adománylevelének datálásáról és további kérdéseiről. Megjegyzések Szentgyörgyi Rudolf tanulmányához. *Magyar Nyelv* 109: 50–67.
- IONESCU, CRISTIAN 1984. Toponimie de origine antroponimică. *Studii și Cercetări de Lingvistică* 35: 198–202.
- IORDAN, IORGU 1963. *Toponimia românească*. Editura Academiei Republicii Populare Române, București.
- IORDAN, IORGU 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- JAKÓ ZSIGMOND 1940. *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Sylverster Nyomda Rt., Budapest.
- KISS LAJOS 1996. A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvőr* 120: 440–450.
- KNIEZSA ISTVÁN 1935. Pseudoromänen in Pannonien und in den Nordkarpathen. *Archivum Europae Centro Orientalis* 1: 97–220.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943. Kelet-Magyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ szerk., *Magyarok és románok* 1. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve 1943. Magyar Történettudományi Intézet, Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 2003. A párhuzamos helynévadás. In: KNIEZSA ISTVÁN, *Helynév és családnév-vizsgálatok*. Lucidus Kiadó, Budapest. 115–185.
- KÓTA PÉTER 1997. *Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről. (1130) 1212–1526*. Vas Megyei Levéltári Füzetek 8. Vas Megyei Levéltár, Szombathely.
- KRISTÓ GYULA 1976. *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához*. Acta Historica Szegedensis 55. József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Szeged.
- KRISTÓ GYULA 1996. Hányan voltak a honfoglalók? *História* 2: 19–22.

- MADGEARU, ALEXANDRU 2001. *Româniî în opera Notarului Anonim*. Bibliotheca Rerum Transilvaniae 27. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca.
- MAKKAI LÁSZLÓ 1979. Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. *Magyar Nyelvőr* 103: 107–116.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*. METEM–Könyvek 15. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- MITTERAUER, MICHAEL 1993. *Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäische Geschichte*. Beck, München.
- PETROVICI, EMIL 1943. Toponimie ungurească în Transilvania medievală. *Transilvania* 2: 113–130.
- PUȘCARIU, SEXTIL 1976. *Limba română* 1. Editura Minerva, București.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SLÍZ MARIANN 2006. Az Anjou-kori személynevek kutatásának kérdései. *Névtani Értesítő* 28: 171–180.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynévadás az Anjou-korban*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest.
- SOLYMOȘI LÁSZLÓ 2003. *Langues parlées et langues écrites dans la Hongrie médiévale*. <http://elec.enc.sorbonne.fr/CID2003/solymosi> (2014. 04. 26.)
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2012. A veszprémvölgyi monostor görög nyelvű adománylevele – legelső hazai nyelvelmlékünk? *Magyar Nyelv* 108: 303–322, 385–399.
- TAMÁS LAJOS 1934. Nicolae Drăganu: Româniî în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii. *Századok* 68: 211–221.
- TAMÁS LAJOS 1935. *Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában*. MTA, Budapest.
- TESZ. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- THALLÓCZY LAJOS 1915. *Jajcza (bánság, vár és város) története*. Magyarország mellékartományainak oklevéltára 4. MTA, Budapest.
- TÓTH ENDRE 1977. La survivance de la population Romaine en Pannonie. *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis* 12: 89–123.
- TÓTH ENDRE 1987. Bemerkungen zur Kontinuität der römischen Provinzialbevölkerung in Transdanubien (Nordpannonien). In: HÄNSEL, BERNHARD Hrsg., *Die Völker Südosteuropas in 6 bis 8 Jahrhundert*. Südosteuropa Jahrbuch 17. Verlag Otto Sagner, München. 251–265.
- TÓTH ENDRE 2012. A veszprémi kolostor alapításáról és Imre herceg mennyasszonyáról. *Magyar Nyelv* 108: 327–330.
- TÓTH VALÉRIA 2012. Patrocíniumi településnevek Európában. Egy nemzetközi kutatási program eredményei. *Magyar Nyelv* 108: 292–303.
- TREML LAJOS 1929. Legrégibb oláh kölcsönszavunk kormeghatározásához. *Magyar Nyelv* 25: 47–48.
- VIZAUER, V. VICTOR 2012. *Homo locum ornet... O introduce antropotoponimia din Transilvania secolelor XII–XIV*. Editura Mega, Cluj-Napoca.
- ZsO. = MÁLYUSZ ELEMÉR et al. szerk. 1951–2007. *Zsigmondkori oklevéltár* 1–10. MOL, Budapest.

NAGY LEVENTE

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

LEVENTE NAGY, Recent Romanian studies on the history of personal and place names in Transylvania

The paper formulates a few statements regarding the 11th to 14th-century personal and place names from the regions of Transylvania, Banat, Maramures and the Partium, and comments upon two, recently published works on the history of Romanian personal and place names. The aim of the volume by ADINEL DINCĂ, MIHAI HASAN, ȘERBAN TURCUȘ and VICTOR V. VIZAUER is to prove – based on the frequency of personal names occurring in 11th to 14th-century Transylvania – that name bearers of Romanian ethnicity comprised the majority of the population in the given era. The author of the second volume, VICTOR V. VIZAUER examines 12th to 14th-century Transylvanian settlement names derived from personal names. The paper makes several critical observations regarding the religious and ethnic conclusions drawn by VICTOR V. VIZAUER based on the name stock. The shortcomings of both volumes primarily spring from deficiencies in fully exploring their sources; and from ignoring the results of Romanian and Hungarian onomastic literature. The volumes, however, may stimulate both Hungarian and Romanian onomasticians and historians to carry out further research in the field.